

Князь Т.М. Фразеологічні перифрази в тексті сучасної української публіцистики. Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Харків, 2017. Вип. 45. С. 9-14.

УДК 811.161.2'373.7

Т. М. Князь

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ПЕРИФРАЗИ В ТЕКСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ

На матеріалі сучасної української публіцистики в статті проаналізовано фразеологічні перифрази на позначення заможності. Виявлено специфіку і роль функціонування фразеологічних перифраз у тексті газет. Охарактеризовано лексичне наповнення, а також уплив слів-компонентів на формування цілісного значення фразеологічних перифраз.

У текстах сучасних періодичних видань фразеологічні перифрази на позначення заможності своєю семантикою віддзеркалюють особливості культурних, економічних, соціальних подій.

Ключові слова: фразеологічні перифрази, сучасна українська публіцистика, багатство, заможність.

Князь Т. Н. Фразеологические перифразы в тексте современной украинской публицистики. *На материале украинской публицистики в статье проанализированы фразеологические перифразы, обозначающие состоятельность. Выявлена специфика и роль функционирования фразеологических перифраз в тексте газет. Характеризуется лексическое наполнение, а также влияние слов-компонентов на формирование целостного значения фразеологических перифраз.*

В текстах современных периодических изданий фразеологические перифразы, обозначающие состоятельность, своей семантикой отражают особенности культурных, экономических, социальных событий.

Ключевые слова: фразеологические перифразы, современная украинская публицистика, богатство, состоятельность.

Knyaz T. M. The Phraseological Periphrasis in the Text of Modern Ukrainian Press. *The article analyzes the phraseological periphrasis of the Ukrainian language which denote the state of prosperity on the material of modern Ukrainian press. One aspect of functional and stylistic approach to the study language means of expression of social and political press is to determine the role and place phraseological periphrasis as an important means of expressive reflection of the current changes taking place in all spheres of society.*

The functioning phraseological periphrasis in the modern Ukrainian press caused by extralingual factors that depend on the current events of political, economic, social and cultural life of society. The phraseological periphrasis allows to diversify the newspapers speech to draw attention to the text, sharp social and political problems, and enhance the expressiveness and efficiency of language means.

The phraseological periphrasis denoting the prosperity and rich people, whose profession, is in most cases, related to government activity. In the text of modern Ukrainian press the phraseological periphrasis denoting the state of prosperity the function with the aim of expanded descriptions of certain social and political facts, events, conditions, transmission emotionally and expressive attitude towards them.

Key words: periphrasis, phraseological periphrasis, modern Ukrainian press, richness, prosperity.

У кожного часу своя мова, що в ній, як у дзеркалі, відображаються епоха, соціальні зміни, справжня картина загальної самосвідомості. Усі зміни, що відбуваються в житті суспільства, призводять «до переоцінки цінностей, зміни стратегії людських відносин» [4, с. 104], а їх яскраво репрезентує мова

публіцистики, в якій активно функціонують фразеологічні перифрази (ФП) на позначення різного соціального стану.

Питання перифраз не нове, і тому неодноразово було предметом наукових студій таких дослідників, як: І. К. Білодід, Л. А. Булаховський, А. П. Коваль, М. П. Коломієць, А. І. Новиков, О.С. Юрченко та ін. За останні роки з'явилося чимало наукових розвідок, дисертаційних робіт, присвячених вивченню цієї теми на матеріалі української мови: Г. П. Євсєєва, Л. В. Завгородня, В. Л. Іващенко, О. А. Копусь, О. І. Петришина, І. О. Соколова, Ю. О. Тимченко. Перифрастичний корпус російської мови представлений у дослідженнях Л. А. Авраменко, Т. І. Битевої, Г. В. Бобровської, О. В. Євдокимової, С. Я. Макарової. Перифрази, зафіксовані в німецьких публіцистичних виданнях, дослідила К. О. Отт. Англійська перифрастика проаналізована в студіях Н. І. Базарської, О. Ф. Катаєвої та ін. Проте й до сьогодні дослідження перифраз залишається предметом дискусій, що дає підстави говорити про актуальність пропонованої теми, постійний підвищений інтерес мовознавців до вивчення особливостей виникнення й функціонування перифрастичних зворотів у період соціально-культурних процесів сьогодення. Мета пропонованої роботи полягає у встановленні специфіки функціонування фразеологічних перифраз у текстах сучасних публіцистичних видань щодо створення конкретного уявлення про стан заможності людини.

Одним із аспектів функційно-стилістичного підходу до вивчення мовно-виражальних засобів суспільно-політичної преси є визначення ролі й місця фразеологічних перифраз як одного з важливих засобів експресивного віддзеркалення наявних змін, що відбуваються як у політичному, соціальному, так і в культурному, повсякденному житті суспільства.

Під перифразою ми розуміємо одиницю, що виникла внаслідок вторинної номінації і базується на метонімічному або метафоричному переносі. Також зазначимо: за умови актуальності вживання й частотності використання перифрази з часом набувають ознак, характерних для фразеологічних одиниць, – стають на шлях фразеологізації. На зближення перифрази з фразеологізмом указує І. М. Кукліна, яка, зокрема, наголошує, що перифраза має яскраву внутрішню форму, стійкість семантики й конкретного лексикограматичного складу, презентує важливу інформацію про об'єкт номінації. «Перифрази можуть переходити до складу фразеології. Розвиток у перифраз загалом значення можна назвати фразеологізацією» [5, с. 56].

Підґрунтям для виникнення фразеологічних перифраз, що називають фінансово забезпечену категорію суспільства, є політична сфера, рід діяльності, певні професії, ситуації, у яких перебувають, працюють представники різних соціальних груп тощо. Як говорить О. І. Андрейченко, перифрази вживаються з метою синонімічної заміни слів на позначення політиків, політичних партій, блоків тощо. У їхній структурі відбиті характерні ознаки денотатів [1, с. 14].

Спільною семою «хто-небудь надзвичайно багатий» об'єднані фразеологічні перифрази, що характеризують рід діяльності, професії: **шоколадний магнат**; **космічний мер**; **вугільні генерали**; **сірий кардинал**; **картопляний**

король; трубний король. При цьому значення «багатій» на пряму мотивується наявністю відповідних слів-компонентів **магнат, мер, генерал, кардинал, король**, оскільки всі вони імпліцитно вказують на джерело прибутків – посада, соціальний статус, віднесеність до привілейованих верств населення, що апріорі є багатими.

Атрибутивні конституенти перифраз у різний спосіб асоціюються із професійною діяльністю людини. Наприклад, **шоколадний магнат** – людина, яка володіла відомою, і не лише на території України, «Міжнародною кондитерською корпорацією Roshen»: *Новинкою топ-10 рейтингу став міністр економіки, **шоколадний магнат** Петро Порошенко* [7]. Колишній мер Києва, як відомо, завжди привертав увагу своєю неординарною й непередбачуваною поведінкою. Тож фразеологічна перифраза **«космічний» мер** не лише називає надзвичайно заможну людину (мер будь-якого міста, а надто столиці України, традиційно асоціюється із заможною людиною), а й через компонент **«космічний»** актуалізує додаткові асоціації про психологічні особливості людини, поведінка якої свідчить про специфічний, далекий від реального, стиль управління: *21-22 місяця розділило між собою экс-подружжя Черновецьких: **«космічний» мер** Києва Леонід Черновецький та Аліна Айвазова. Видання оцінило їхнє багатство по 309 млн доларів у кожного* [7].

Вираз **«сірий кардинал»** відомий завдяки роману О. Дюма «Три мушкетери». Сьогодні ФП **«сірий кардинал»** називає людину, яка не обіймає значну посаду, проте має надзвичайну впливовість і владу. Як бачимо, на цілісне значення ФП впливає також компонент-кольороназва **сірий**, що актуалізує стереотипне сприйняття чогось невиразного, прихованого. А отже й цей приклад свідчить на користь того, що фразеологізми, фразеологічні перифрази, до лексичного наповнення яких уходять «кольорові» слова-компоненти, маркуючи своєрідність мови, несуть у собі відбиток образності, експресивності, віддзеркалюючи найбільш яскраві культурні, соціальні, економічні, історичні реалії: *Чи президентові було цікаво спостерігати, хто виявиться сильнішим: голова ВР Константинов на пару з Мельником, який працював **сірим кардиналом** ...* [11].

ФП **«вугільні генерали»** функціонує для називання заможних людей, які збільшують статки у вугільній промисловості, обіймаючи при цьому керівні посади (на це орієнтує слово-компонент **генерали**), що значно розширює діапазон привілеїв і можливостей: *Ще з радянських часів директорів великих шахтоуправлінь називали **«вугільними генералами»*** [10].

Ще одним засобом актуалізації значення ФП можна вважати широкий контекст із використанням спільнокореневих слів: *До напівопального олігархічного «клубу», судячи з усього, може незабаром потрапити і **«трубний король»** Віктор Пінчук. Це дозволяє стверджувати оприлюднена нещодавно інформація про те, що «Нафтогаз» нібито в судовому порядку вимагає від виробника **труб** «Інтерпайп» Нижньодніпровський **трубопрокатний завод** 261,8 млн гривень за спожитий газ* [15]. Оригінально створений контекст дає можливість сприймати ФП **«трубний король»** зі значенням «заможна людина», оскільки «виробляє труби» в промислових масштабах.

Даючи характеристику розвитку аграрного сектора в Україні, автор статті «Від любові до спеціалізації» М. Шот використовує ФП **картопляний король** для називання одного з відомих і заможних, судячи з обсягів виробництва, представників картоплярства в Україні: *Героя України, голову наглядової ради компанії «Мрія Агрохолдинг» Івана Гуту на Тернополі вже давно називають картопляним королем* [16, с. 7]. Із ширшого контексту відомо: І. Гута завдяки пораді іноземця з Нідерландів розпочав власну фермерську справу, що приносить значні прибутки й забезпечує робочі місця, тому ФП **картопляний король** уживається з позитивною конотацією.

Фіксуємо функціонування ФП у складі заголовка: ««Залізна леді»: сім фактів про Маргарет Тетчер» [8]. У цьому прикладі фразеологічна перифраза «Залізна леді» виконує номінативну й заголовну функції, оскільки загострює увагу на змісті, стисло повідомляє про сам зміст і концентровано відображає головну думку автора. Власне Залізною леді цю жінку стали називати за різку критику керівництва СРСР та втілення низки консервативних заходів, що стали частиною політики «тетчеризму». Вона перша жінка, яка обіймала посаду прем'єр-міністра Туманного Альбіону – європейської держави. ФП «Залізна леді» реалізує не лише зв'язок із денотатом (Маргарет Тетчер), а й низку стійких позитивних конотацій – принципова, поважна, порядна, зразкова.

У текстах газет і журналів функціонують ФП **люди з гаманцями; великі гаманці; дядя з гроши**, що називають багатих людей. Зокрема слова-компоненти **гаманці / гроші** асоціюються з матеріальними статками, у поєднанні зі словами-компонентами **люди з / дядя з** мотивують значення «багата особа»: *Навіть тоді, коли хтось із «великих гаманців» дорікає йому непомірними апетитами, завищеними амбіціями або ж банальною жадібністю; Парадоксально: але коса стала жертвою власної публічності: треба заробляти гроші на життя... Але прихід людей із гаманцями перетворить їх на відстійник* [13, с. 21].

Функціонування в тексті публіцистики фразеологічної перифрази **«господар життя»** зумовлене потребою автора виразити емоційну реакцію сучасного суспільства на нові реалії, нове соціальне розшарування; схарактеризувати роль представників найвищого соціального класу в житті українців: *Щоб останнє слово належало не «господарю життя» [олігарху], а звичайному нормальному українцеві* [15]. Хоча, думаємо, ФП **«господар (господарі) життя»** може також реалізувати значення «представники влади певного періоду».

Характеризуючи людей різного соціального стану, автор статті «Лексика як дзеркало інтелекту суспільства» Я. Трінчук вважає, що важливими показниками стану заможності завжди вважалися вихованість, освіченість, інтелігентність, однак на сьогодні ці показники не є настільки важливими [12, с. 3], тому для іронічного називання заможного невігласа автор використовує ФП **«дурний Іван»**: *Зрештою, культурне розмежування наявне й сьогодні. Біди в цьому нема, біда в іншому – ніні «дурний Іван» намагається утвердити себе як єдиний носій культури і прагне сісти на голову суспільству* [12, с. 3].

Із метою підкреслити ситуацію, коли збагачуються завдяки зв'язкам (родинним, дружнім), у контекст уводять ФП **потрібні люди**, називаючи

тим один зі способів потрапляння в необхідні для матеріального збагачення структури: *Це вже не перший продаж такого штибу. Схему доступу «потрібних людей» на «потрібні» об'єкти відпрацьовано на Укртелекомі тощо. Умови можна виписати так, що компанію збудуть «потрібним» людям, не обтяжуючи їх особливими інвестиційними зобов'язаннями* [14, с. 28].

Отже, функціонування фразеологічних перифраз у сучасній українській публіцистиці спричинено екстралінгвальними чинниками – актуальними подіями політичного, економічного, суспільного, культурного життя. Перифрази на сторінках газет дозволяють урізноманітнити мовлення, повернути увагу до тексту, гострих питань сьогодення, а також підсилюють виразність висловлювання.

Фразеологічні перифрази називають заможних людей, чия професія пов'язана з державною діяльністю. Перифрази на позначення заможності в сучасній публіцистиці функціонують з метою розгорнутого опису певних суспільно-політичних фактів, явищ, станів, передачі емоційно-експресивного ставлення до них. Оцінка, що її реалізує перифраза, може мати позитивне або негативне значення. Унаслідок цього підвищується емоційність, динамічність, лаконічність повідомлення.

Перспективним видається комплексний аналіз фразеологічних перифраз на позначення різного соціального стану в текстах суспільно-політичних видань.

ЛІТЕРАТУРА

Андрейченко О. І. Лексико-фразеологічна основа текстів політичних дискусій (на матеріалі української преси кінця ХХ – початку ХХІ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». – К., 2006. – 25 с. 2. **Григораш А. М.** Фразеологические инновации в современной публицистике Украины (на материале русскоязычной и украиноязычной прессы 1990-х – 2000-х годов) : моногр. – К.: Знання України, 2008. – 493 с. 3. **Євсєєва Г. П.** Перифрази в мові сучасних газет (на матеріалі українських газет 80-90 років ХХ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» – Дніпропетровськ, 2002. – 24 с. 4. **Захарова Л. И.** Феномен языковой игры в современной публицистике (на материале заголовков газет) // Проблемы фразеологической и лексической семантики : мат-лы Междунар. науч. конф. (Кострома 18-20 марта 2004 г.). – М. : ООО «ИТИ ТЕХНОЛОГИИ», 2004. – С. 104-106. 5. **Куклина И. Н.** Явления фразеологизации и дефразеологизации в языке современной прессы : дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык». – М., 2006. – 251 с. 6. **Юрченко О. С.** Фразеологічні перифрази української літературної мови. – Х.: ХДУ, 1983. – Ч. 1. – 119 с.

ПУБЛІЦИСТИЧНІ ДЖЕРЕЛА

7. **Віннічук Ю.** Мільйонери Forbes: олігархи, міністри, депутати [Електронний ресурс] // Економічна правда. – 2012. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2012/04/5/320733/>. 8. **«Залізна леді»:** сім фактів про Маргарет Тетчер [Електронний ресурс] // Liga.net, 2013. – Режим доступу: <http://pda.liga.net/news/ua/world/106483-zal-zna-led-s-m-fakt-v-pro-margaret-tetcher.htm>. 9. **Коваленко А.** «Сім'я» створює законодавчу базу для посилення тиску на олігархів [Електронний ресурс] // Український тиждень. – 2013. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/publication/71984>.

10. **Ніколов Ю.** Вугільні генерали здали погони фельдмаршалу [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – 2012. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/POLITICS/vugilni_generali_zdali_pogoni_feldmarshalu.html. 11. **Самар В.** «...Мыши в пляс» [Електронний ресурс] / В. Самар // Дзеркало тижня. – 2011. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/POLITICS/myshi_v_plyas.html. 12. **Трінчук Я.** Лексика як дзеркало інтелекту суспільства // Українська літературна газета. – 2011. – №25. – С. 3. 13. **Український тиждень:** [сусп.-політ. журн.]. – № 46 (107). – 13-19 листопада. – 2009. – 68 с. 14. **Український тиждень:** [сусп.-політ. журн.]. – № 15 (180). – 7-14 квітня. – 2011. – 67 с. 15. **Український тиждень:** [сусп.-політ. журн.]. – № 7 (275). – 7-14 лютого. – 2013. – 68 с. 16. **Шот М.** Від любові до спеціалізації // Урядовий кур'єр. – 2012. – №160 (4804). – С. 7.

Князь Тетяна Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри мовних дисциплін, Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва, п/в «Докучаєвське – 1», Харківський р-н, Харківська обл., Україна.

E-mail: knyaz_tm@ukr.net

tel.: +38 067-789-04-33

<http://orcid.org/0000-0002-7272-4644>

Knyaz Tetyana Mykolaivna – Ph.D in Philology, Associate Professor, Department of Language courses, Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Dokuchaev, village Dokuchaevsk-1, Kharkiv region, Ukraine.